

РОЛЬ ВОДНИХ ЕЛЕМЕНТІВ У ФОРМУВАННІ ПРОСТОРОВО-ПРЕДМЕТНОГО СЕРЕДОВИЩА ІСТОРИЧНИХ ПРИСАДИБНИХ ПАРКІВ ПОЛТАВЩИНИ

Шевченко Л.С., кандидат архітектури, доцент

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

Анотація. Висвітлюється роль водних елементів у формуванні просторово-предметного середовища історичних присадибних парків.

Ключові слова: присадибний парк, водний елемент, архітектурно-планувальна структура.

Анотация. Шевченко Л. С. Роль водных элементов в формировании предметно-пространственной среды исторических приусадебных парков Полтавщины. Освящена роль водных элементов в формировании пространственно-предметной среды исторических приусадебных парков.

Ключевые слова: приусадебный парк, водный элемент, архитектурно-планировочная структура.

Annotation. Shevchenko L. S. The role of water's elements in the formation of the area-object environment of the historical manor parks of Poltava region. The role of the water's elements in the formation of the area-object environment of the historical manor parks is dedicated.

Keywords: manor park, water's element, an architectural layout structure.

Постановка проблеми. Історичні садибні комплекси Полтавщини є вагомю часткою багатого садибно-паркового та архітектурного спадку краю. Їх архітектурно-ландшафтна організація, тривале функціонування на протязі кількох сторіч свідчать про високий професіоналізм їх паркобудівничих – архітекторів, садівників. За їх задумом втілювалися ідеї різноманітних комбінацій основних ландшафтних компонентів – рельєфу, води, рослинності, архітектурних споруд і малих архітектурних форм. Присадибні парки були не лише відображенням естетичних уподобань тодішньої верхівки суспільства, взірцями садово-паркового мистецтва, а й прикладом своєрідної форми синтезу мистецтв – живопису, архітектури, музики, поезії, філософії.

Зв'язок роботи з науковими програмами. Освоєння цього історичного пласту на терені Полтавщини є вагомю загальнодержавною задачею у контексті вивчення й збереження культурної спадщини різних регіонів України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Публікації науковців, краєзнавців та мистецтвознавців стали помітними не лише у професійному колі, а й завдяки періодичним виданням – зацікавленому широкому загалу. Останні наукові розвідки полтавців В. Ханка, В. Кішика, В. Самородова та авторські стосувалися історико-культурної спадщини Полтавщини і, зокрема, садибно-паркових комплексів періоду їх найбільшого розквіту – XVIII – середини XIX ст. Історичним присадибним паркам регіону були присвячені авторські публікації [1-3], але вони стосувалися загалом принципів організації території.

Мета роботи. В даному випадку маємо на меті розкрити роль одного з характерних компонентів ландшафтних об'єктів – водних елементів – у формуванні просторово-предметного середовища присадибних парків.

Виклад основного матеріалу. Історичний досвід створення об'єктів садово-паркового мистецтва свідчить про активне використання води та водних пристроїв у приватних садах і парках незалежно від часових та територіальних меж. Спочатку це було обґрунтовано утилітарними потребами – прийняття ванн, зберігання води для господарських потреб, розведення риб та лікарських водних рослин. Пізніше – релігійними аспектами (для країн ісламу вода є священною й символізує життя, душу, багатство). І, нарешті, завдяки своїм декоративним характеристикам вода використовувалася для задоволення естетичних потреб. За своїми фізичними властивостями вода є найбільш багатим і різноманітним природним матеріалом. Водні елементи справляють значне враження на відвідувачів ландшафтних об'єктів. Фізичні якості води (прозорість та текучість, здатність приймати будь-яку форму, змінювати колір, звучати, відображати оточуюче середовище) можуть викликати різноманітні емоції – від суму, спокою, замріяності до радощів та бадьорості.

Водні елементи були важливим формуючим фактором у просторово-предметному середовищі присадибних парків. Ступінь взаємозв'язку водоймищ і садибно-паркових комплексів визначався ландшафтно-гідрологічними характеристиками території, розмірами комплексів та композиційним задумом авторів. Для Полтавщини було характерним використання горизонтальної площини водних поверхонь ставків та спокійної течії річок на тлі пластично-криволінійних і хвилястих форм рельєфу. Але в усіх випадках просторово-предметне середовище садиб формувалося у тісному зв'язку з водоймами, які становили частину створеного присадибного парку, не втрачаючи при цьому своїх позицій загалом у природному комплексі. Ландшафтно-просторова організація території садиб ґрунтувалася на композиційній єдності основних складових – рельєфу, водних елементів, рослинних угруповань, малих архітектурних форм та блоку головних будівель.

Збережені архівні матеріали дали можливість виявити найбільш характерні включення водоймищ до просторової структури садибних комплексів. При **однобічному примиканні** до території маєтку водойма визначала межі його території. Вона слугувала заключним елементом, останньою композиційною ланкою на повздовжній вісі садибного комплексу. На території значних маєтків водойма розмежовувала основну рекреаційну ділянку з палацовим комплексом та лісопаркову зону (**двобічне примикання** водойми до території).

В присадибних парках регіону вода використовувалася переважно в статичному стані (спокій, дзеркальність), зрідка – в динамічному (рухливість, дзюрчання). Емоційні й декоративні якості води спонукали власників до влаштування штучних водоймищ на території маєтків (Ягогин, Кибинці та інші).

У деяких випадках для проведення розважальних заходів поряд із природними водоймами створювалися штучні водні канали (Решетилівка) або каскади ставків (Кибинці), чому сприяло й поверхнєве залягання ґрунтових вод.

Принципи садибного паркобудування Полтавщини в означений період ґрунтувалися на основних тенденціях російської школи садово-паркового мистецтва (у центральній репрезентативній частині) та місцевих традицій по всій території. Але фонтани, які широко застосовувалися в російських палацово-паркових ансамблях, не отримали такого розповсюдження в регіональних присадибних парках. Відведення водоймам одного з чільних місць у предметно-просторовій та архітектурно-планувальній структурах різних за розміром садибних комплексах регіону підтверджується включенням їх у центральну репрезентативну частину маєтків. Парковий фасад головного палацу обов'язково було розвернуто до водної поверхні. Характерні дві основні тенденції у розміщенні водойм щодо головних композиційних елементів садиб (іл. 1):

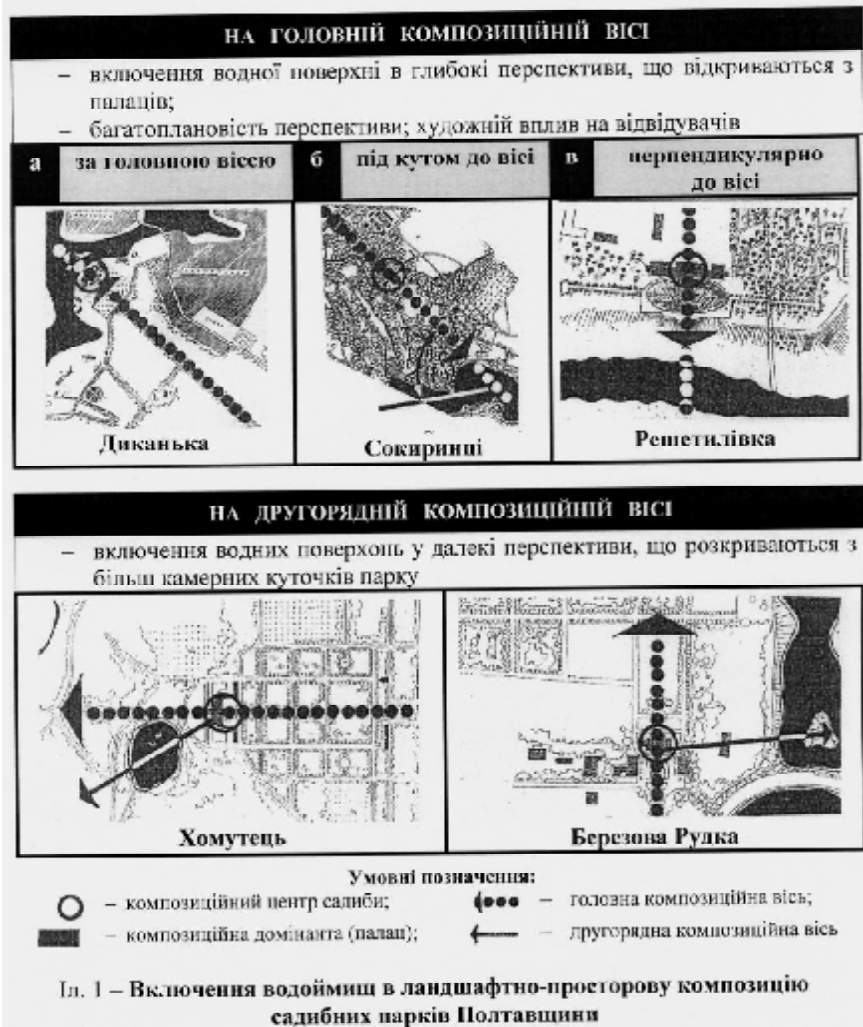
- 1) на головній композиційній вісі (Диканька, Решетилівка, Сокиринці);
- 2) на другорядній композиційній вісі (Березова Рудка, Хомутець).

Таке вагоме значення водойми набули не лише завдяки власним декоративним характеристикам, а й просторовим якостям [4, С. 136]. Спокійна горизонтальна поверхня води є значним відкритим простором, який надає можливість:

- розглядати берегові пейзажі з будь-якої відстані;
- створювати як глибокі багатопланові перспективи, так і замкнені пейзажні види з більш камерних куточків парку, що забезпечує різноманітність видових картин;
- просторово об'єднати пейзажі й архітектурні споруди за допомогою розкриття перспектив через спокійне дзеркало води.

Саме ці аспекти вплинули на формування просторово-предметного середовища присадибних парків з урахуванням ландшафтно-планувальної значимості водойм та підсилили загальне враження від побаченого у відвідувачів маєтків. Ефект від спокійного водяного дзеркала підсилювався за рахунок таких специфічних елементів, як заплави, миси, напівострови та острови. Це у свій час відмітив ландшафтний архітектор Джон Саймондс: «при небові, яке відіграє роль верхньої площини, та воді, яка є площиною основи, увага концентрується на вертикальній площині, де мис та бухта створюють глибину плану» [5, С. 139]. За наявності таких проміжних планів, утворених виступами берегів й островами, під час огляду пейзажів вдається досягти «ілюзії значної просторовості водної поверхні» [4, С. 163].

Штучні острови на водній поверхні у присадибних парках були не лише своєрідними композиційними акцентами. Вони відігравали особливу роль у формуванні об'ємно-просторової композиції ландшафту водойми та значно розширювали естетично-декоративні якості паркового оточення. Фрагменти пейзажу ніби відірвані від берега та плавають на водній поверхні.

Простежується декілька принципів організації штучних островів у регіональних присадибних парках:

- 1) як самостійної паркової зони із введенням рослинних компонентів та малих архітектурних форм – альтанок, містків, лав для відпочинку (Диканька, іл. 2; Хомуць; Березова Рудка; Яготин; Згурівка);
- 2) як декоративного елемента на воді (будинок для лелек в диканьському маєтку, іл. 2).

В обох випадках насадження й малі архітектурні форми на островах утворювали живописні об'єми на тлі поверхні води, відблиск яких підкреслював

її глибинні характеристики. Такі композиційні елементи сприяли просторовій багатоплановості водних перспектив та забезпечували їх велику художню виразність.

Підсумовуючи викладене, зауважимо, що в історичних присадибних парках Полтавщини XVIII – середини XIX ст. водні басейни були їх невід’ємними елементами, погодженими з просторово-предметною та ландшафтно-планувальною організаціями території. Декоративно-естетичні якості води сприяли включенню їх до центральної репрезентативної частини маєтків та відведенню ведучої ролі в композиційній організації паркової території. Вони були рівноцінними композиційними складовими (так само як і рельєф, рослини та малі архітектурні форми), об’єднаними спільним архітектурно-ландшафтним рішенням усього садибного комплексу.

Подальші наукові розвідки у цій галузі сприятимуть збагаченню культурно-історичного спадку Полтавщини й України загалом в царині садово-паркового мистецтва.

Література:

1. Шевченко Л. С. Засоби ландшафтного дизайну в садибно-паркових комплексах Полтавщини XVIII – середини XIX ст. //Дизайн, архітектура, образотворче мистецтво, археологія: Міжвідомчий науково-технічний збірник. – Випуск 3. – Полтава: ПШП. – 2006. – С. 17-22.
2. Шевченко Л. С. Ландшафтний дизайн історичних садибних утворень Полтавщини //Теорія і практика матеріально-художньої культури. VIII електронна наукова конференція: Збірник матеріалів. – Харків: ХДАДМ. – 2006. – С. 84-86.
3. Шевченко Л. С. Структурні складові садибних парків Полтавщини XVIII – середини XIX ст. //Дизайн, архітектура, образотворче мистецтво, археологія: Міжвідомчий науково-технічний збірник. – Випуск 4. – Полтава: ПШП. – 2007. – С. 43-48.
4. Николаевская З. А. Водоемы в ландшафте города. – М.: Стройиздат, 1975. – 200 с.
5. Саймондс Дж. Ландшафт и архитектура. – М.: изд-во литературы по строительству, 1965. – 196 с.

Надійшла до редакції 2.04.2008